

Спеціалізованій вченій раді
ДФ 35.051.144 у Львівському
національному університеті
імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора економічних наук,
професора Грішної Олени Антонівни
на дисертаційну роботу **Поліщука Вадима Дмитровича**
«Детінізація зайнятості як чинник забезпечення соціальної безпеки»,
подану для здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами

За умов сучасних викликів економічного середовища цінність забезпечення соціальної безпеки як для окремих осіб і суспільства, так і для економіки країни загалом неможливо переоцінити. Забезпечення соціальної безпеки є життєво важливою передумовою для довгострокового сталого розвитку. Коли люди почуваються в соціальній безпеці, вони з більшою ймовірністю беруть активну участь у економічних процесах, займаючись продуктивною діяльністю, та роблять більш вагомий внесок у соціально-економічний розвиток країни. Почуття безпеки сприяє соціальній гармонії та розширює можливості для набуття знань, необхідних для активної й бажаної діяльності, доступу до засобів існування, що є передумовою досягнення працівниками гідного рівня життя, освітнього і професійного розвитку тощо.

Однак швидкі темпи цифровізації економіки, геополітичні зрушення та вплив таких несподіваних неекономічних факторів, як пандемія COVID-19 та агресія росії проти України не єдині проблеми, які здатні підірвати соціальну безпеку країни за сучасних умов. Серйозний негативний вплив на економіку країни завжди мали її тіньові прояви, зокрема тіньова зайнятість. Не потребує доведення той факт, що за умов дії тіньових факторів на ринок праці будь-яка, навіть найбільш раціонально обґрунтована, логічна і продумана стратегія економічного розвитку як на рівні підприємства, так і на рівні економіки держави не буде ефективною. Саме тому пошук нових шляхів, методів та інструментів детінізації зайнятості та впровадження на їх основі ефективних державних заходів для забезпечення соціальної безпеки є вкрай актуальним питанням сьогодення.

Незважаючи на це, багато аспектів тіньової зайнятості та напрямів детінізації зайнятості залишаються не дослідженими. Зберігається необхідність формування сучасного наукового уявлення про економічну природу, складові та чинники тіньової зайнятості. Особливого наукового й практичного значення набуває процес пошуку ефективних інноваційних напрямів та заходів діяльності державних органів з детінізації зайнятості, що, зокрема, передбачає розробку моделі взаємозв'язку детінізації зайнятості та формування соціальної безпеки суспільства для подальшого розроблення та впровадження конкретних методичних підходів і практичних рекомендацій на загальнодержавному рівні. Саме це і є метою і завданнями дисертації Поліщука В. Д., підтверджуючи її своєчасність та актуальність.

Робота виконувалася відповідно до комплексного плану науково-дослідних робіт Львівського національного університету імені Івана Франка межах розробки комплексної держбюджетної науково-дослідної теми «Соціальні виклики в умовах економічної турбулентності» (Державний реєстраційний номер 0123U102138).

Подана на аналіз дисертація присвячена вирішенню актуального науково-практичного завдання соціальних та поведінкових наук, а саме економіки – узагальнення теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо зниження рівня тіньової зайнятості шляхом впровадження ефективних державних заходів для забезпечення соціальної безпеки за сучасних умов.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення, розроблені методичні підходи та рекомендації, що містяться у дисертації, є обґрунтованими. Виконане дослідження побудоване на глибокому та багатосторонньому аналізі наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, на застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Основні положення, які містять наукову новизну, базуються на чинних нормативно-правових актах, офіційних даних статистичних досліджень; результатах експертного опитування персоналу вітчизняних підприємств; офіційних матеріалах та документах міжнародних організацій щодо зайнятості та соціальної безпеки; результатах теоретичних та практичних розробок вітчизняних і зарубіжних науковців; інформаційних повідомленнях і документах на веб-сайтах.

Обґрунтованість результатів роботи підтверджується використанням сучасних методів дослідження – системного і логічного методів; методів дедукції, аналізу і синтезу, порівняльного аналізу; методу контент-аналізу;

методу моделювання; класифікаційно-аналітичного і діалектичного методів; методу діагностичної оцінки; економіко-математичних та статистично-аналітичних методів; методу нечіткої логіки; методу соціологічного опитування та методу рейтингової оцінки тощо.

Структура дисертаційної роботи визначається її метою і спрямована на вирішення поставлених у роботі завдань відповідно до логіки їх взаємозв'язку. Кількість завдань є цілком достатньою для досягнення мети. Розв'язання кожного поставленого завдання має науковий результат різного ступеня новизни: уперше, удосконалено і дістали подальшого розвитку.

Новизна наукових положень і отриманих результатів

Детальний аналіз матеріалів дисертаційної роботи та наукових публікацій автора підтверджує досягнення поставленої мети дослідження та вирішення поставлених завдань, що в свою чергу допомогло розробити та обґрунтувати науково-методичні підходи та практичні рекомендації щодо зниження рівня тіньової зайнятості шляхом впровадження ефективних державних заходів для забезпечення соціальної безпеки за сучасних умов. Основні наукові результати полягають у такому:

- вперше розроблено модель взаємозв'язку процесу детінізації зайнятості та формування соціальної безпеки суспільства, яка передбачає глибоку оцінку поточної соціально-економічної ситуації у сфері тіньової зайнятості за рахунок розробки комплексу формалізованих і неформалізованих показників, які характеризують тіньову зайнятість та соціальну безпеку з використанням у процесі аналізу методик нечіткої логіки, методу огортаючих даних та інструментів нелінійного програмування;

- удосконалено понятійно-категоріальний апарат, зокрема введені нові трактування понять «детінізація занятості» та «соціальна безпека», авторське визначення яких якісно покращило розуміння сутності зазначених економічних дефініцій;

- удосконалено схему побудови механізму детінізації зайнятості, що передбачає впровадження комплексу взаємопов'язаних та взаємодіючих передумов, заходів, важелів і засобів організаційного та економічного характеру, методів державного управління та управлінських рішень, що формують поетапну систему регулювання зайнятості з боку державних інститутів і суспільства та спрямовані на її детінізацію на всіх рівнях соціально-економічних відносин;

- розвинуто теоретичні підходи, що визначають шляхи протидії формуванню тіньової зайнятості у нових економічних реаліях за такими

напрямами як боротьба з корупцією, підвищення ефективності фіскальної політики, подолання наслідків пандемії COVID-19, трансформація ринку праці в умовах війни;

- розвинуто комплексну систему заходів щодо мінімізації та запобігання соціально-економічним загрозам соціальній безпеці, що є елементом механізму пошуку резервів державного регулювання складових соціальної безпеки.

Зазначені наукові положення збагачують науку про ефективну зайнятість і соціальну безпеку новими підходами і результатами.

Достовірність результатів, повнота відображення висновків і пропозицій дисертації в опублікованих автором роботах

Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані у дисертації, є достовірними. Достовірність забезпечено значним обсягом наукових джерел, які прямо чи опосередковано відносяться до проблематики дослідження, використанням значного обсягу статистичних матеріалів щодо індикаторів рівня тіньової зайнятості та характерних рис і показників соціальної безпеки; наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем детінізації зайнятості; особистими аналітичними матеріалами та розрахунками автора.

Висновки дисертації і основні пропозиції, відображені у відповідних елементах наукової новизни, у повній мірі та з достатньою аргументованістю знайшли відображення у 10 наукових працях загальним обсягом 5,6 ум.-др. арк., з них особисто автору належить 4,8 ум.-др. арк., у тому числі 2 статтях у наукових фахових виданнях (із них 1 – у співавторстві), 1 статті у науковому періодичному виданні, яке включено до міжнародної наукометричної бази Web of Science (у співавторстві), 1 статті в інших виданнях, 6 публікаціях за матеріалами науково-практичних конференцій.

Вимоги «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої заради закладу вищого освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44, щодо кількості публікацій у спеціалізованих виданнях виконано. Наукові результати, що викладені у дисертації та публікаціях, одержані автором самостійно та повною мірою відображають основні результати та наукову новизну дослідження.

Кількість, обсяг і якість друкованих праць надають авторові право публічного захисту дисертації.

Практичне значення результатів дослідження

Практична цінність розробок Поліщука В. Д. полягає у впровадженні запропонованих підходів, моделей, інструментів та механізмів для зниження рівня тіньової зайнятості з метою забезпечення соціальної безпеки у діяльність державних установ. Зокрема, окремі результати дослідження використані у діяльності Рахункової палати України, а саме схема формування механізму детінізації зайнятості в контексті соціальної безпеки і система детермінант та індикаторів тіньової зайнятості населення, а також заходи протидії негативним явищам у системі державної фіскальної політики та практичні рекомендації, рекомендовані для використання у діяльності державних органів фінансово-бюджетного контролю (довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи № 15/122 від 26.10.2023). Методику аналізу ефективності діяльності державних органів з детінізації зайнятості на основі використання дворівневого рейтингу, сформованого шляхом опитування на базі електронних анкет, а також розроблені практичні рекомендації щодо детінізації зайнятості в Україні, які пов'язані з реалізацією державного управлінського механізму, спрямованого на підвищення прозорості системи регулювання, управління та стимулювання переходу працівників у офіційний сектор зайнятості на основі створення можливостей для забезпечення високого рівня якості життя та соціальної безпеки впроваджені у практику діяльності Києво-Святошинського районного центру зайнятості (довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи № 85/02/01-14 від 02.02.2023 р.).

Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація має традиційну структуру: анотацію, зміст, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Робота виконана в науковому стилі, її зміст викладено в чіткій логічній послідовності. Оформлення дисертації відповідає вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 № 40 зі змінами від 31.05.2019 р.

Дотримання правил академічної доброчесності

У дисертації Поліщука В.Д. не виявлено порушень академічної доброчесності. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Оцінюючи в цілому позитивно та визнаючи достатньо високий рівень розробки теоретичних положень та методичних підходів, практичних рекомендацій і обґрунтованість наукових висновків та пропозицій, необхідно відмітити, що деякі положення дисертації викликають дискусію:

1. У дисертації запропоновано авторське бачення концептуалізації сутності і процесу детінізації зайнятості за сучасних умов, на основі чого сформоване таке визначення детінізації зайнятості: «процес зменшення обсягів тіньової зайнятості шляхом впровадження системи інтегральних заходів соціально-економічного, організаційно-управлінського, нормативно-правового, інноваційно-технологічного та психологічного характеру, які спрямовані на формування стійкої протидії розвитку передумов, причин, чинників та джерел відтворення тіньового сектору на будь-якому з етапів зайнятості населення». Однак, у результаті подальших теоретичних узагальнень у відповідному параграфі дослідження так і не було сформовано чітких висновків, які саме конкретні переваги має дане автором визначення у порівнянні з уже існуючими у вітчизняній і зарубіжній літературі дефініціями (с. 46).

2. Оригінальною є розробка моделі взаємозв'язку процесу детінізації зайнятості та формування соціальної безпеки суспільства за сучасних умов. Однак, було б доцільно навести більш детальні пояснення щодо вибору системи індикаторів соціальної безпеки, що була використана у моделі, та уточнити відібрані показники з точки зору можливості їх удосконалення для відображення більш чітких і актуальних характеристик соціальної безпеки за умов війни в Україні (с. 69).

3. Визнаючи, що ключовими чинниками, які впливають на виникнення та формування тіньової зайнятості в Україні є корупція, фіскальна та інформаційна політика, пандемія та війна, не слід ігнорувати такий актуальний і важливий за сучасних реалій чинник, як трансформація зайнятості та розвиток нестандартних форм зайнятості. Наразі, ті форми зайнятості, що виникли під впливом цифровізації економіки, ще не в повній мірі регулюються нормативно-правовими актами, тому за умов зловживання роботодавцями своїм становищем щодо використання нових форм зайнятості, особливо тих, що стосуються віддаленої праці. Це може спричинити значні негативні наслідки щодо підтримки стабільності соціальної безпеки працівників. Вважаємо, що на рівні з іншими чинниками, приділити увагу трансформації зайнятості та розвитку нестандартних форм зайнятості доцільно було б у схемі на рисунку 2.5, яка відображає шляхи протидії

формуванню тіньової зайнятості у нових економічних реаліях (с. 104).

4. У розробленому автором механізмі активізації резервів складових соціальної безпеки на державному рівні (с. 135) вказано наявність чинників-стабілізаторів та, одночасно, чинників-дестабілізаторів соціальної безпеки (матеріальних, демографічних та соціальних), які впливають на людський капітал. Однак схематично і логічно ці чинники не зв'язані з функціонуванням запропонованого механізму (у схемі відображено лише факт їх впливу на людський капітал). Тому, на нашу думку, необхідно доповнити запропонований механізм таким структурним елементом (засобом чи інструментом), який буде, наприклад, нівелювати і компенсувати дестабілізаційні втрати.

Проте висловлені вище зауваження істотно не впливають на теоретико-методичну та науково-практичну значущість, обґрунтованість та достовірність авторських напрацювань і, відповідно, не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Поліщука Вадима Дмитровича.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Міністерства освіти і науки України

Дисертаційна робота Поліщука Вадима Дмитровича на тему: «Детінізація зайнятості як чинник забезпечення соціальної безпеки» за своїм змістом і структурою є завершеною, цілісною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, в якій викладено нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, що мають важливе значення для розвитку економічної науки й практики, зокрема щодо комплексного дослідження теоретико-методичних засад і розробки практичних рекомендацій щодо детінізації зайнятості як чинника забезпечення соціальної безпеки України в умовах сучасних викликів.

Отримані здобувачем результати і запропоновані нові рішення, рекомендації й висновки є достовірними та всебічно обґрунтованими. Дисертація виконана на високому фаховому рівні, її зміст відповідає обраній темі дослідження та профілю спеціальності 051 «Економіка».

Поставлену мету досягнуто, а визначені завдання вирішено. Дисертаційна робота характеризується єдністю змісту та структури й повною мірою відображає особистий науковий внесок здобувача.

Опубліковані Поліщуком В. Д. наукові праці та анотація повністю відображають зміст цього наукового дослідження, головні результати

дисертаційної роботи, її наукову новизну та практичне значення.

За рівнем наукової новизни, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів, структурою, мовою та стилем викладення матеріалу дисертація Поліщука Вадима Дмитровича відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами та доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої заради закладу вищого освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами від 21 березня 2022 року №341).

Таким чином, треба зробити висновок про те, що дисертація «Детінізація зайнятості як чинник забезпечення соціальної безпеки» відповідає встановленим вимогам, а її автор – Поліщук Вадим Дмитрович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»).

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор
кафедри економіки підприємства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, професор

О. А. Грішнова